א) [א]שכל מזבח שאין לו לא כבש ולא קרן ולא יסוד ולא ריבוע פסול לעבודה רבי יוסי בר יהודה אומר אף הסובב אמר רבה בר בר חנה א"ר יוחנן שיתין מששת ימי בראשית נבראו שנאמר [1]חמוקי ירכיך כמו חלאים מעשה ידי אמן חמוקי ירכיך אלו השיתין כמו חלאים [ב]שמחוללין ויורדין עד התהום מעשה ידי אמן זו מעשה ידי אומנותו של הקב"ה תנא דבי ר' ישמעאל [2]בראשית אל תיקרי בראשית אלא ברא שית תנא [ג]ר' יוסי אומר שיתין מחוללין ויורדין עד תהום שנאמר [3]אשירה נא לידידי שירת דודי לכרמו כרם היה לידידי בקרן בן שמן ויעזקהו ויסקלהו ויטעהו שורק ויבן מגדל בתוכו וגם יקב חצב בו ויטעהו שורק זה בית המקדש ויבן מגדל בתוכו זה מזבח וגם יקב חצב בו אלו השיתין תניא א"ר אלעזר בר צדוק [ג]לול קטן היה בין כבש למזבח במערבו של כבש ואחת לשבעים שנה פרחי כהונה יורדין לשם ומלקטין משם יין קרוש שדומה לעיגולי דבילה ובאין ושורפין אותו בקדושה שנא' [4]בקדש הסך נסך שכר לה'

כשם

שכל מזבח כו'. להכי אין כשר לעבודה שכל המזבח שאין לו קרן וכבש ויסוד וריבוע פסול לעבודה הכי גרסינן. קרן אבן אמה על אמה ברום אמה לכל קרן ויסוד דהיינו אמה כניסה לראשונה וריבוע שאינו מרובע אם חסר אחד מכל אלו פסול. וטעמא אמר רב הונא בשחיטת קדשים (זבחים סב.) כל מקום שנאמר המזבח לעכב דהכי משמע המזבח זהו המזבח העשוי כן והנך בכולהו כתיב המזבח על קרנות המזבח באצבעך במלואים (שמות כט) ובכבש כתיב אל פני המזבח (ויקרא ו) והכבש הוא פניו של מזבח שהוא פתחו ועלייתו וביסוד כתיב אל יסוד המזבח (שם ח) ובריבוע כתיב רבוע יהיה המזבח (שמות כז): **רבי יוסי בר יהודה אומר אף הסובב.** מעכבו דקסבר כרכוב המזבח זהו הסובב והרי נאמר בו המזבח ורבנן סבירא להו זהו הכיור והכי אמרינן בזבחים בפרק קדשי קדשים (שם): **שיתין.** חלל שתחת המזבח כנגד מקום הנסכים: **חמוקי.** סתרי לשון חמק עבר (שיר ה) נסתר ונכסה ממני וכן עד מתי תתחמקין (ירמיה לא) תסתרי ממני שאת בושה ליקרב אלי על שמעלת בי. חמוקי ירכיך לשון ירך המזבח (ויקרא א): **מעשה ידי אומנותו של הקב"ה** גרסינן. ועליהם כרה **דוד** וכו' לא גרסינן ליה בתוספתא והכא נמי לא גרסינן ליה דמאן דאית ליה שכראן לית ליה שמששת ימי בראשית נבראו ד): **לידידי.** הקב"ה בשבילו אני משורר ובמקומו אני לקבול על זאת: **שירת דודי לכרמו.** על כרמו: **כרם היה לידידי בקרן בן שמן.** בארץ ישראל זוית השמינה מכל הארצות: **ויעזקהו.** בנה להם ערים בצורות מוקפות דלתים ובריח כטבעת דמתרגמינן עיזקא (שמות כה): **ויסקלהו.** כאדם המפנה אבנים מכרמו כלומר פינה האומות מפניהם שלא ישבו בארצם פן יסיתו אותם: **ויטעהו שורק.** נטעו גפנים משובחות ולא זמורה אלא שרשין עצמן זה בית המקדש שהוא שורשן ועיקרן שמתכנס לפני המקום: **ויבן מגדל בתוכו זה מזבח.** העשוי כמגדל עוז: **וגם יקב חצב בו.** כאותו מגדל. יקב הוא בור חפור וכן עד יקבי המלך (זכריה יד) בית שיתא דמלכא לשון שיח ומערה פוסיי"ן בלע"ז: **לול.** ארובה שהיא מלמעלה למטה: **בין כבש למזבח.** הכבש ארכו ל"ב ומשפע ועולה ט' אמות עד שהוא למזבח ולא היה ראשו מחובר למזבח אלא אויר מעט מפסיק בינתים כדאמר בזבחים (דף קד.) ועשית עולותיך הבשר והדם מה דם בזריקה אף בשר בזריקה הא למדת אויר יש בין כבש למזבח ואותו אויר קרוי בין כבש למזבח ולול היה באותו אויר במערבו של כבש בשמונה אמות מערבית של כבש שהכבש רחבו ט"ז אמה ממזרח למערב ואותו חלל שהנסכים יורדין לתוכו שהן נעשין בדרומית מערבית של מזבח ומוקף ארבע מחילות עד קרקעיתו וקרקעיתו של רצפת שייש ואין היין נבלע שם וכל נסכי יין של כל השנה יורדין שם. והאי תנא לית ליה שהיו שיתין יורדין עד תהום והכי אמרינן לקמן [ע"ב] דלית ליה ופליג אדרבנן: **פרחי כהונה.** ילדים כהנים: **יין קרוש.** שנעפש ונקרש: **ושורפין אותו בקדושה.** במקום קדוש בעזרה ומתוך השיתין מוציאין אותו שלא יתמלאו השיתין מן הנסכין שכל קרבנות הצבור והיחיד טעונין נסכים חוץ מחטאת ואשם ה) ושורפין אותם שאסורין בהנאה דקדש הוא: **שנאמר בקדש הסך.** הקיש שריפה לניסוכו:

מה

שכל מזבח שאין לו קרן. חה שקרנו נפגמה הוה ליה קרן כמאן דליתיה ולכך נפסל לעבודה דאין לו קרן דפגימה פוסלת באבני מזבח כדי שתתגור בה צפורן כדאמר פ"ק דחולין (דף יח. ושם) וטעמא פירש שם בקונט' משום דכתיב אבנים שלמות תבנה [וכסידא] פליגי בה תנאי התם ר"ש בן יוסי אומר טפח ר' אליעזר בן יעקב אומר כזית וי"ל דהטעם משום דלא חשיב ריבוע למר בהאי שיעורא ולמר בהאי שיעורא וריבוע מעכב כדקתני הכא ומיהו במזבח ניחא דכתיב רבוע יהיה המזבח אבל קרן מנלן דסיד היה בקרן דאע"פ שפירש כאן בקונט' קרן אבן מרובע אמה על אמה ברום אמה לא יתכן דע"י מלבן נעשה כדאי' בפ' איזהו מקומן (זבחים נד.) ושמא רבוע דקרן ילפינן ממזבח וא"ת ואבני מזבח מאי איריא משום דנפגמה תיפוק ליה משום דחסרה האבן ואפילו לא נפגמה לא קרינן בהו שלמות כדמוכח פ' איזהו מקומן (שם) גבי מזרחית דרומית שלא היה לו יסוד דפריך היכי עבדי לה אי דגייז לה אבנים שלמות אמר רחמנא וי"ל דהכי קאמר ליה התם אי גייז לשבר האבן אי אפשר [לשבר] בלא פגימה ואין כאן שלמות ואם בא לפחות ולהחליק בסכין בלא פגימה איכא איסורא דלא תניף עליהן ברזל וכן משמע במסכת ע"ז פ' ר' ישמעאל (דף נב:) גבי אבני מזבח ו)שקצצום וגנזום בית חשמונאי דקאמר היכי נעביד ניתבריניהו אבנים שלמות אמר רחמנא נסריניהו פי' לעשות בלא פגימות לא תניף עליהם ברזל כתיב וא"ת וליעבדו על ידי שמיר דבבית שני הוה שמיר כדמוכח במסכת סוטה בפ' עגלה ערופה (דף מח.) דקאמר משמתו נביאים הראשונים בטלו אורים ותומים משחרב בית המקדש בטל שמיר והיינו בית שני דאי בית ראשון ליערביניהו משחרב בית המקדש בטלו אורים ותומים ושמיר דמשמתו נביאים הראשונים היה חורבן הבית כדתניא בגמ' משחרב בהמ"ק בטלו אורים ותומים והיינו בית ראשון דחמשה דברים חסר בית שני מבית ראשון כדאיתא ביומא (דף כא:) אלא בטל השמיר היינו לאחר בית שני וכן הא דקאמר רשב"ג התם משחרב בהמ"ק ניטל טעם הפירות מסתמא לאחר חורבן בית שני קאמר שחרב בימיו תדע דאשכחן בבית שני שהיו פירות מתברכין בימי שמעון בן שטח ז)שנעשין חטין ככליות של שור הגדול ועוד יש להביא ראיה דהוה שמיר בבית שני מעובדא דדמא בן נתינה דפ"ק דקידושין (דף לא.) ודפ"ב דע"ז (דף כג: ושם) שבקשו ממנו חכמי ישראל אבנים לאפוד ואבני אפוד בעו שמיר כדקאמר ר' נחמיה פ' עגלה ערופה (סוטה מח:) כדכתיב במלואותם ואפי' ר' יהודה דפליג עליה ואמר שמיר שבו בנה שלמה את בהמ"ק מודה נמי דלאבני אפוד בעו שמיר כדמוכח פ' מי שאחזו (גיטין סח. ושם) גבי בנין בהמ"ק שעשה שלמה דקאמרינן היכי נעביד איכא שמיר דאייתי משה לאבני אפוד והביא על כרחך רבי יהודה היא דלר' נחמיה לא הוה שמיר לבית המקדש ועובדא דדמא בן נתינה בבית שני הוה דקאמרינן התם לשנה נולדה לו פרה אדומה בעדרו ושבע פרות היו הראשונה שעשה משה שניה שעשה עזרא כדתנן במסכת פרה (פ"ג מ"ה) וכיון שהיה שמיר בבית שני כדפרישית אמאי גנזום בית חשמונאי וי"ל שמיר אין עושה אותן שלמות שלא תתגור בה צפורן וא"ת א"כ היאך בנו את המזבח דלא אפשר לומר שהיה מתקן מבחוץ ומכניסו מבפנים דאפילו כי האי גוונא במזבח אסור כדתניא במכילתא בסוף פרשת וישמע יתרו לא תבנה אתהן גזית בו אין אתה בונה גזית אבל אתה בונה גזית בהיכל ובקודש הקדשים ומה אני מקיים ומקבות והגרזן וכל כלי ברזל לא נשמע בבית בהבנותו בבית אינו נשמע אלמא במזבח אפילו בחוץ אינו נשמע וכן יסד רבינו אליהו הזקן באזהרת אמת יהגה חיכי אבני מזבח תוך ובר כן נגוזו ועבר והיינו יכולין לחלק בין קודם שהוקדשו אבנים למזבח דעודן חולין לאחר שהוקדשו אבל אין צריך דמשמע בפ' איזהו מקומן (זבחים נד. ושם) שבנו אותו באבנים החלוקות כגון חלוקי אבנים מן הנחל שבחול הים ובחול הים נבראו חלוקות מששת ימי בראשית ומיהו קשה דגבי בית המקדש כתיב אבן שלמה מסע נבנה ואמר ר' יהודה דהוה שמיר לבהמ"ק ח):

אל תיקרי **בראשית אלא ברא שית.** האי תנא ור' יוחנן סברי מששת ימי בראשית נבראו אבל אידך תנא דדריש וגם יקב חצב לית ליה דמההוא קרא דריש מזבח ושיתין למזבח בידי אדם הוה ובמילתיה גרסינן ועליו כרה דוד ומיהו קשה דר' יוחנן אדר' יוחנן דהכא סבר מששת ימי בראשית נבראו דדריש מעשה ידי אמן מעשה אומנותו של מקום ולקמן בפרק החליל (נג.) א"ר יוחנן בשעה שכרה דוד שיתין קפא תהומא ושמא אמוראי נינהו ואליבא דר' יוחנן: **ויטעהו** שורק זה בית המקדש ויבן מגדל בתוכו זה מזבח וגם יקב חצב בו **אלו השיתין.** כך כתוב בכל הספרים וזה גרסת הקונט' אבל בתוספתא גריס ויבן מגדל בתוכו זה היכל וגם יקב חצב בו זה מזבח וקרי למזבח יקב לפי שמנסכין עליו את היין שמוציאין מן היקבים ומריבויא דגם דרשינן שיתין:

נסכים

עין משפט
נר מצוה

סג א מיי' פ"ב מהל' בית הבחירה הל' יז סמג עשין קסג:
סד ב מיי' שם הלכה יח:
סה ג מיי' שם הלכה יג:

◆

רבינו חננאל

תניא אמר ר' אליעזר בר' צדוק לול קטן היה בין כבש למזבח במערבו של כבש. פרחי כהונה אחת לשבעים שנה יורדין שם ומלקטין משם יין קרוש הדומה לעיגול דבילה ושורפין אותו בקודש. שנ' בקודש הסך.

מסורת הש"ס

א) זבחים סב., ב) [תוספ' פ"ג ה"ד], ג) [שם] מעילה דף יא: [תוספתא מעילה פ"א ה"ח], ד) עי' לקמן נג. רש"י ד"ה בשעה, ה) [מנחות לב:], ו) צ"ל שקצצום יעב"ץ, ז) [תענית כג.], ח) [וע"ע תוספות ע"ז נב: ד"ה נקצו ותוספות גיטין סח. ד"ה אילא ותוספות זבחים נד: ד"ה אבנים ותוספות חולין יח. ד"ה וכמה].

◆

תורה אור השלם

1. מַה יָּפוּ פְעָמַיִךְ בַּנְּעָלִים בַּת נָדִיב חַמּוּקֵי יְרֵכַיִךְ כְּמוֹ חֲלָאִים מַעֲשֵׂה יְדֵי אָמָּן: שיר השירים ז ב
2. בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים אֵת הַשָּׁמַיִם וְאֵת הָאָרֶץ: בראשית א א
3. (א) אָשִׁירָה נָּא לִידִידִי שִׁירַת דּוֹדִי לְכַרְמוֹ כֶּרֶם הָיָה לִידִידִי בְּקֶרֶן בֶּן שָׁמֶן: (ב) וַיְעַזְּקֵהוּ וַיְסַקְּלֵהוּ וַיִּטָּעֵהוּ שֹׂרֵק וַיִּבֶן מִגְדָּל בְּתוֹכוֹ וְגַם יֶקֶב חָצֵב בּוֹ וַיְקַו לַעֲשׂוֹת עֲנָבִים וַיַּעַשׂ בְּאֻשִׁים: ישעיהו ה א-ב
4. וְנִסְכּוֹ רְבִיעִת הַהִין לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד בַּקֹּדֶשׁ הַסֵּךְ נֶסֶךְ שֵׁכָר לַיי: במדבר כח ז

◆

לעזי רש"י

פוסיי"ן (פושי"ץ). גומה.